

Koberdowa, Irena

Przyczynek do dziejów "nowej emigracji" w Szwajcarii w 1850 roku

Przegląd Historyczny 56/2, 296-305

1965

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

IRENA KOBERDOWA

Przyczynek do dziejów „nowej emigracji“ w Szwajcarii w 1850 roku

Opublikowany niedawno tom VI katalogu rękopisów Biblioteki Narodowej ujawnił, że wbrew opinii kilku badaczy¹ ze zniszczonych podczas wojny zbiorów raperswilijskich zachowały się papiery Dozoru Polskiego w Genewie (z papierów Mirosława Henryka Nakwaskiego)². Noszą one obecnie sygnaturę IV 6595. Zawierają wiele ciekawego materiału do Wiosny Ludów, odnalazły się też wśród nich trzy listy Adama Mickiewicza, uznane za zaginione. Wśród obfitej korespondencji Dozoru Genewskiego znajduje się lista Polaków — uczestników Wiosny Ludów we Włoszech i w Badenii, którzy po upadku rewolucji znaleźli się w Szwajcarii, załączona do listu z 8 lutego 1850, adresowanego przez Komitet Nowej Emigracji do Dozoru Polskiego w Genewie (k. 407—408).

Dozór Polski w Genewie reprezentował bardzo nieliczną w Szwajcarii grupę emigrantów polistopadowych, wśród których na czoło wysuwali się Nakwaski i Aleksander Stryjeński. Po wybuchu Wiosny Ludów Dozór rozwinął akcję propagandową na rzecz sprawy polskiej, starając się dotrzeć nie tylko do społeczeństwa szwajcarskiego, ale także do Włoch i Niemiec. Odniósł się natomiast niechętnie do prób formowania legii polskich w krajach objętych rewolucją.

Po jej upadku znalazło się w Szwajcarii około 300 nowych emigrantów-Polaków. Stosunki między nimi a Dozorem nie układały się dobrze. Feliks Trociński, dowódca legionu polskiego, który walczył w Badenii, zwrócił się do niego o pomoc dla 143 swych podkomendnych, „nagich i bosych“ (list z 11 lipca 1849, tamże, k. 372), otrzymał jednakże odpowiedź wymijającą. Nowo przybyli wybrali spośród siebie komendantów: w Neuchâtel — Damazego Łagiewskiego, a w Bernie — Ludwika Gutowskiego. Natomiast 31 grudnia 1849 powołali do życia Komitet Nowej Emigracji w składzie: J. B. Dziekoński (emigrant z 1847 r.), Ludwik Gutowski (emigrował w 1848 r.), Edward Kulikowski (emigrował w 1848 r.) i Walery Radecki (emigrant z 1840 r.), wszyscy czterej z Królestwa Kongresowego. Komitet ten istnieć miał w tym składzie tylko trzy miesiące. Poza opieką materialną nad emigrantami i pomocą w znalezieniu im pracy zakładał jako swój główny cel pomoc nowej emigracji w opuszczeniu Szwajcarii zbiorowo, lub — jeśliby się to nie udało — pojedynczo. Ponadto próbował organizować kursy dla emigrantów, wykłady z historii, chemii, naukę języka.

Komitet Nowej Emigracji przesał Dozorowi na jego prośbę listę emigrantów. Sporządzona ona została w momencie, gdy mniej więcej połowa przybyłych do Szwajcarii uczestników Wiosny Ludów już się rozproszy-

¹ Np. H. Grajewski, *Komitet Emigracji Polskiej z 1848 roku*, Łódź 1960, s. 52.

² A. Lewak, *Dozór polski w Genewie w r. 1848*, KH XXXIII, 1919.

ła. Największą grupę stanowili uczestnicy rewolucji badeńskiej, lecz prócz nich byli także ci, którzy walczyli we Włoszech, Austrii i na Węgrzech.

Sposób, w jaki listę zestawiono, brak informacji o pochodzeniu i przynależności stanowej, świadczą o demokratycznych poglądach Komitetu. Gdybyśmy chcieli mimo to dociec, kto z tej listy należał do szlachty, trzeba by go szukać w grupie wójtów gmin, częściowo urzędników, gospodarzy (choć są nią objęci także chłopi), oficerów lub uczniów. Ponad 2/3 wpisanych na listę pochodzi z Królestwa Polskiego. Poprzednio uczestniczyli zapewne w powstaniu w Poznańskim lub w Galicji i stamtąd usunięci zostali przez władze pruskie i austriackie. Ponad połowę z nich stanowią rzemieślnicy, robotnicy, kupcy. A ponieważ wstępowali licznie w szeregi Towarzystwa Demokratycznego Polskiego, ich wpływ zaważył na losach tej organizacji w latach pięćdziesiątych.

Prócz informacji podanych na liście w przypisach uwzględniono dane zaczerpnięte z materiałów Archiwum Głównego Akt Dawnych, zwłaszcza Stałej Komisji Śledczej oraz Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych, które nie zostały uwzględnione przez M. Tyrowicza. Teksta KRSW nr 7470 podaje blisko 3 tysiące nazwisk ludzi zbiegłych w czasie Wiosny Ludów z Królestwa. Ponieważ tekst ten nie jest archiwalnie paginowany, niemożliwe jest dokładniejsze cytowanie. Składa się ona w istocie z 12 wykazów sporządzanych w nieregularnych odstępach czasu. Dlatego, gdzie to jest możliwe, podaję dodatkowo numer i datę „Gazety Rządowej Królestwa Polskiego”, w której na podstawie wykazów KRSW biuro oberpolicmajstra ogłaszało listy zbiegów. Wiele danych zaczerpnięto poza tym z kilkunastu tomów wykazów ludzi ułaskawionych, powracających z emigracji i z Syberii. Przy nazwiskach objętych przewodnikiem Tyrowicza podaję jedynie te dane, które uzupełniają lub prostują zawarte tam informacje.

Z tymi uzupełnieniami publikowana lista stanowi nie tylko przyczynek do dziejów „nowej emigracji”, lecz także do dziejów TDP. Postawione sobie zadanie Komitet Nowej Emigracji w Szwajcarii spełnił i wkrótce większość skoszarowanych tam uczestników rewolucji 1848—1849 r. opuściła ten kraj. W aktach polskiego Towarzystwa Dobroczynności w Dijon pozostał ślad ich przejazdu przez to miasto, gdyż otrzymywali tam zasiłek na dalszą drogę, zazwyczaj do Havre (BN rkps akc. 3925). Pierwsze grupy zaczęły przejeżdżać przez Dijon w marcu 1850 r.

LISTA IMIENNA POLAKÓW ZNAJDUJĄCYCH SIĘ W BERN I INNYCH MIEJSCACH
W SZWAJCARII

Nazwisko i imię	ma lat	skąd rodem	czym się trudnił lub jakie posiada rzemiosło
W B e r n			
1. Achmatowicz Albert	22	z Krakowa	gospodarz ³
2. Borzęcki Jan	27	z Królestwa	podaptekarz ⁴

³ M. Tyrowicz, „Towarzystwo Demokratyczne Polskie 1832—1863. Przywódcy i kadry członkowskie. Przewodnik bibliograficzny”, Warszawa 1964 [dalej: Tyrowicz], s. 6; AGAD, KRSW 7469, k. 234; list KRPiS do KRSWiD z 11 grudnia 1850 w sprawie konfiskaty majątku czterech zbiegów: Karola Grodzickiego, Alberta Achmatowicza, Karola Hejmowskiego i Jana Piotrowskiego.

⁴ Komitet Nowej Emigracji poinformował Dozór, że Borzęcki otrzymał zaproszenie do pracy w fabryce mydła w Nancy, ale władze nie udzieliły mu paszportu.

3. Borzyński Wincenty	22	z Królestwa	technik, zna architekturę ⁵
4. Biłski Józef	25	z Galicji	z wojska austriackiego
5. Błędowski Konstanty	22	z Królestwa	pracował w fabryce porcelany
6. Bromski Marcei	23	z Królestwa	czapnik i kuśnierz ⁶
7. Borysewicz Tomasz	44	z Grodna	wyrobnik z wojska rosyjskiego ⁷
8. Cholewiński Jan	24	z Królestwa	oficer wojsk rosyjskich ⁸
9. Dyński Lubin	20	z Galicji	uczeń w handlu, pracuje w Thun
10. Dąbrowski Franciszek	23	z Królestwa	ekswojakowski, ujeżdża konie ⁹
11. Darowski Wiktor	30	z Królestwa	z biura ¹⁰
12. Drożdżewski Stanisław	50	z Królestwa	stolarz, służył w Algerze ¹¹
13. Fabiszewski Karol	21	z Kamieńca	handlarz starozakonny
14. Fogelski Maurycy	22	z Królestwa	handlarz starozakonny
15. Gutowski Ludwik	26	z Królestwa	był wójtem gminy ¹²
16. Gutowski Józef Ignacy	22	z Królestwa	aplikant wydz. skarbowego ¹³
17. Hanusewicz Aleksander	20	z Grodna	uczeń aptekarski ¹⁴
18. Hajnberger Juliusz	22	z Galicji	muzykus ¹⁵
19. Hagemajer Edward	23	z Królestwa	był w handlu żelaznym Min-tera
20. Iwanicki Józef	25	z Królestwa	leśnik, pracował w urzędzie leśnym
21. Idzikowski Józef	19	z Królestwa	czeladnik piekarski
22. Koński August	21	z Królestwa	przy rodzicach, starozakonny ¹⁶
23. Kulikowski Edward	41	z Królestwa	był wójtem gminy ¹⁷

⁵ Tyrowicz, s. 60; AGAD, KRSW 7470 oraz „Gazeta Rządowa K.P.” nr 194, 17 września 1848: był leśniczym dóbr Mokrzeszy (zapewne: Mokrzesz) w pow. wieluńskim. Zbiegli także Borzyńscy: Edward, strażnik leśnictwa ostrołęckiego i Władysław, strzelec leśnictwa Brok.

⁶ Tyrowicz, s. 65.

⁷ Tamże, s. 59.

⁸ Tamże, s. 90, prawdopodobnie omyłka, tj. połączenie dwóch osób o tym samym nazwisku; AGAD, KRSW 7469, k. 204 i 206: pismo z 30 września 1850. Jan Cholewiński, podoficer pułku strzelców, za ucieczkę za granicę i wstąpienie do obcej służby miał zostać oddany pod sąd. Wynikły wątpliwości, czy pod cywilny czy wojskowy. Ostatecznie sądził go zaocznie sąd wojskowy. Wyjaśniono, że zbiegł razem z Józefem Dębskim, synem nadleśniczego z Serej w pow. sejneńskim, gdy przebywał tam na urlopie domowym. Pisał następnie z Berna tytułując się kapitanem.

⁹ Tyrowicz, s. 867. Wkrótce znalazł się w Londynie i należał do sekcji londyńskiej TDP. Podpisał jej ulotkę z 15 września 1850 „Myśl z gruzów Polski”. Z 52 podpisanych pod ulotką Tyrowicz pominął 25.

¹⁰ Tyrowicz, s. 121; AGAD, KRSW 7567, k. 131: pismo Namiestnika z 6 października 1856. Darowski Wiktor, urodzony w gub. augustowskiej, uzyskał prawo powrotu z Francji.

¹¹ Brak informacji, lecz przy poszukiwaniach znaleziono dane dotyczące Drożdżeńskiego Juliana, które prostują i uzupełniają informacje Tyrowicza, s. 144: urodzony we wsi Stare Miasto w pow. olkuskim, zbiegł w 1843 r., należał w Paryżu do TDP, nielegalnie wrócił, osadzony w cytadeli, skazany na 6 miesięcy twierdzy w Zamościu i zesłanie do miejsca urodzenia pod nadzór policji (Stata Komisja Śledcza t. I, k. 729).

¹² Tyrowicz, s. 214; AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 175 z 9 sierpnia 1848: wójt gm. Łabno w pow. augustowskim, członek Komitetu Nowej Emigracji.

¹³ Tyrowicz, s. 214 podaje Ludwik Ignacy i chyba niesłusznie identyfikuje z deportowanym w 1833 r. z Galicji do Ameryki; AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 199 z 7 września 1848: był pisarzem przy rewizorze skarbowym pow. augustowskiego.

¹⁴ Tyrowicz, s. 218.

¹⁵ Lub Hajnberger. Tamże, s. 867. Komitet Nowej Emigracji informuje, że Hajnberger ma stałe miejsce nauczyciela muzyki.

¹⁶ Lub Kański. Tyrowicz, s. 867.

¹⁷ Tamże, s. 868. W liście do Dozoru Genewskiego Komitet podaje, że Kulikowski był

24. Kręcki Sebastian	30	z Królestwa	służył prywatnie
25. Kropiński Gustaw	21	z Królestwa	gospodarstwem, obecnie w Genewie
26. Kozłowski Jan	19	z Królestwa	uczeń aptekarski ¹⁸
27. Krajewski Karol	21	z Królestwa	aplikant sądu ¹⁹
28. Katrowski Józefat	22	z Królestwa	kleryk ²⁰
29. Leszczyński Jan	31	z Kowna	wyrobnik ²¹
30. Łenczyński Tomasz	26	z Galicji	szewc
31. Mokrzycki Jan	30	z Królestwa	introligator, był w handlu ²²
32. Malarz Walenty	25	z Królestwa	wyrobnik, służył w wojsku
33. Moszkowicz Markus	28	z Kamieńca	krawiec, starozakonny
34. Medyński Józef	24	z Królestwa	służący, umie siodlarstwo ²³
35. Mazowski Jerzy	36	z Królestwa	służył w wojsku
36. Nowicki Faustyn	34	z Królestwa	leśniczy ²⁴
37. Osiński Felicjan	30	z Królestwa	uczeń górniczy ²⁵
38. Pierczyński Jan	21	z Królestwa	uczeń szkół wojewódzkich ²⁶
39. Pobłocki Maksymilian	28	z Królestwa	drukarz ²⁷
40. Pieńkowski Wincenty	26	z Królestwa	perukarz, obecnie w Genewie ²⁸
41. Radomski Leopold	22	z Królestwa	uczeń aptekarski ²⁹

wójtem gminy, poprzednio biuralistą w kalkulatorze, w 1831 r. służył w wojsku polskim, został wzięty do niewoli, służył na Kaukazie, emigrował w 1848 r. Władze rosyjskie wszczęły śledztwo z powodu jego ucieczki. AGAD, KRSW 7520, k. 220 nn. i KRSW 7470: urodzony w Augustowie 31 marca 1809, mieszkaniec gminy Pojewoń w pow. kalwaryjskim, nie był wójtem, ale prywatnym pisarzem wójta gm. Pojewoń. Miał żonę i dwoje dzieci. Uciekł rzekomo dlatego, że źle żył z żoną i narobił długów. Majątek przed kilku laty przepisał na żonę. [Dane te nie muszą być prawdziwe. Mogły służyć dla złagodzenia konsekwencji jego ucieczki]. Pomógł mu przejść granicę jakiś człowiek ze strony pruskiej.

¹⁸ Tyrowicz, s. 867. Musiał przenieść się do Londynu, ponieważ podpisał ulotkę „Myśl z gruzów Polski”; AGAD, KRSW 7563, k. 275: wrócił z Francji 16 sierpnia 1858 mając lat 28, był stanu mjejskiego, zamieszkał w Busku przy rodzinie.

¹⁹ Tyrowicz, s. 333 podaje dwóch tego nazwiska. Podpis jednego z nich figuruje pod ulotką „Myśl z gruzów Polski”; AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 199 z 7 września 1848: lat 22, woźny sądu policji prostej okręgu częstochowskiego. Natomiast KRSW 7564, k. 136 w wykazie powracających podaje zapewne innego Karola Krajewskiego, który emigrował w 1844 r., powrócił w 1858 r. i osiadł w Kaliszu.

²⁰ Tyrowicz, s. 285; AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 100 z 5 maja 1848: przygotowywał się do stanu duchownego, zbiegł z Kalisza.

²¹ Tyrowicz, s. 368 podaje innego Leszczyńskiego, lecz informacja w punkcie 3 odnosi się zapewne do wymienionego w spisie.

²² Tamże, s. 452. Podpisał ulotkę „Myśl z gruzów Polski”.

²³ Lub Modyński, Madyński. Tamże, s. 426; AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 201 z 12 września 1848: lokaj z Biskupic w pow. konińskim.

²⁴ Tyrowicz, s. 475.

²⁵ Tamże, s. 495.

²⁶ Tamże, s. 517; AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 100 z 5 maja 1848: były uczeń klasy IV realnej uczelni w Kaliszu. Zbiegł też Pierczyński Andrzej, kleryk z Kalisza, lat 22; AGAD, KRSW 7568, k. 243: Pierczyński Jan figuruje w piśmie Namiestnika z 31 sierpnia 1857 wśród powracających z Francji; AGAD, KRSW 7564, k. 163: zbiegł w 1848, powrócił w marcu 1858, osiadł w gm. Kościelec w pow. kaliskim.

²⁷ Tyrowicz, s. 532.

²⁸ BN IV 6595, k. 445—446: jego list do „chrabiego” Nakwaskiego, tak nieortograficzny, że z trudem zrozumiały, z prośbą o rekomendacje do Londynu. Powołuje się na pokrewieństwo z ks. Pieńkowskim, znanym jakoby w domu Czartoryskich; AGAD, KRSW 7568, k. 255: w piśmie Namiestnika z 21 października 1857 figuruje wśród powracających Wincenty Dominik Pieńkowski.

²⁹ Tyrowicz, s. 561; AGAD, KRSW 7470: syn oficjalisty, mieszkaniec Wodzisławia w pow. kieleckim, zbiegł w 1848 r., podpisał ulotkę „Myśl z gruzów Polski”; AGAD, KRSW 7567, k. 217: znajduje się na liście Namiestnika z 21 października 1856 wśród powracających z Francji.

42. Radzikowski Józef	24	z Królestwa	nauczyciel szkółki elementarnej ³⁰
43. Przyłipski Felicjan	20	z Królestwa	organista ³¹
44. Ryka August	29	z Gdańska	wyrobnik ³²
45. Rasinowski Michał	23	z Królestwa	kleryk ³³
46. Rutkowski Józef	23	z Królestwa	szewc ³⁴
47. Skirski Franciszek	24	z Królestwa	stolarz, pracuje w Friburgu
48. Sikorski Norbert	23	z Królestwa	gospodarz ³⁵
49. Skrobaczek Michał	35	z Królestwa	krawiec
50. Trociński major	57	z Królestwa	wojskowy ³⁶
51. Wysocki Józef	20	z Królestwa	szlujący ³⁷
52. Woskiewicz Jan	23	z Królestwa	pracował w sądownictwie ³⁸
53. Wojciechowski Franciszek	26	z Królestwa	wyrobnik
54. Wierciński August	24	z Węgier	był w handlu komisantem ³⁹
55. Waszkowski Konstanty	42	z Królestwa	wojskowy, stolarz, pracuje w Neuveville ⁴⁰
56. Jerzmanowski Felicjan	29	z Królestwa	gospodarz ⁴¹
57. Krzakowski Sebastian	33	z Królestwa	z biura
58. Długosz Adam	21	z Królestwa	uczeń z handlu ⁴²
59. Zimnoch Wiktor	30	z Królestwa	pracował w biurze ⁴³

³⁰ Tyrowicz, s. 562; AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 201 z 12 września 1848; nauczyciel z Budzisk. Podpisał ulotkę „Myśl z gruzów Polski”.

³¹ Tyrowicz, s. 553.

³² Zapewne ten sam, który u Tyrowicza, s. 868 figuruje jako Ryla.

³³ AGAD, KRSW 7568, k. 255; Michał Hilary Rasinowski znajduje się na liście powracających z 21 października 1857.

³⁴ Z trzech różnych Józefów Rutkowskich wymienionych w aktach KRSW i „Gazecie Rządowej” żaden nie odpowiada danym ze spisu.

³⁵ Tyrowicz, s. 614; AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 247 z 6 listopada 1848; chłop ze wsi Nieciece pow. łomżyńskiego, zbiegł w kwietniu 1848 r.

³⁶ Feliks; Tyrowicz, s. 705. Dowódca legionu polskiego w Badenii. Komitet Nowej Emigracji informuje, że przeniósł się do Francji.

³⁷ AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 247 z 6 listopada 1848 podają zbiegłego w maju 1848 Józefa Wysockiego z Lublina, lecz nie był on szlującym, lecz aplikantem w hrubieszowskiej magistraturze. Natomiast „Gazeta Rządowa” nr 215 z 30 września 1847 ogłasza list gończy za obwinionym o kradzież siedemnastoletnim Józefem Wysockim, czeladnikiem młynarskim z Poddebic. Obaj wlekiem odpowiadają wymienionemu w spisie.

³⁸ Może Wojniewicz? Tyrowicz, s. 757; AGAD, KRSW 7523, k. 262; aplikant Rządu Gubernialnego Radomskiego.

³⁹ Podpisał ulotkę „Myśl z gruzów Polski”.

⁴⁰ Tyrowicz, s. 726. Podpisał ulotkę „Myśl z gruzów Polski”.

⁴¹ AGAD, KRSW 7470: zbiegł 21 marca 1848. Stała Komisja Śledcza t. I, poz. 3201: urodzony we wsi Opatowcu, pow. Stopnica. Zbiegł w 1848 r. w Poznańskie, służył w kawalerii Mierosławskiego, potem w legionie piemonckim Ramorina. Przedostał się do Szwajcarii. Gdy polecono Polakom wyjechać do Ameryki, udał się do Paryża i zwrócił się do ambasadora rosyjskiego z prośbą o wyrobienie prawa powrotu. Nie otrzymawszy odpowiedzi, a zmuszany do opuszczenia Francji, powrócił nielegalnie do Królestwa i oddał się w ręce władz. 9 września 1851 przekazany został sądowi wojennemu. AGAD, KRSW 7563, k. 94: pismo Namiestnika z 4 marca 1858 o ulaskawieniu Jerzmanowskiego, który za przestępstwa polityczne zesłany został w 1853 r. na Syberię. KRSW 7565: zarząd oberpolicmajstra powiadamia KRSW 12 października 1860, że Jerzmanowski powrócił z Syberii 22 lipca 1858 i zamieszkał w Warszawie.

⁴² Tyrowicz, s. 130; KRSW i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 198 z 6 września 1848 podaje, że pochodził z Kalisza.

⁴³ Tyrowicz, s. 817; AGAD, KRSW 7519, k. 124: pochodził z gub. augustowskiej, był synem archiwisty ksiąg hipotecznych trybunatu augustowskiego. Po ukończeniu szkół mieszkał w Suwałkach, w 1842 r. został aplikantem w dyrekcji tamtejszego Tow. Kredytowego, w tym samym roku przeniósł się do Warszawy. Zbiegł w 1843 r.; S. Kieniewicz, „Legion Mickiewicza”, Warszawa 1937, podaje, że był w kolumnie, którą Dziekoński prowadził do Toskanii, ale zatrzymana w Marsylii udała się do Badenii.

60. Cześnicki Juliusz	30	z Królestwa	z biura ⁴⁴
61. Radecki Walery	26	z Królestwa	z administracji dróg i mostów w Paryżu ⁴⁵
62. Drażewski Józef	29	z Królestwa	gospodarz ⁴⁶
63. Dziekoński Bogdan	30	z Królestwa	literat i malarz ⁴⁷
64. Berkowicz Ludwik	22	z Królestwa	pracował przy kolei żelaznej jako mechanik, staroza-konny
65. Tarkowski Adam	22	z Królestwa	puszkarz ⁴⁸
66. Trzebuchowski Bogumił	21	z Królestwa	z biura, obecnie w Genewie ⁴⁹
67. Wagner Wincenty	25	z Królestwa	puszkarz ⁵⁰
68. Brzuchowski Jan	22	z Galicji	szewc
69. Bogdanowicz Julian	36	z Litwy	szewc
70. Balon Antoni	27	z Królestwa	organista ⁵¹
71. Czarnomski Kazimierz	30	z Królestwa	oficer z wojsk rosyjskich ⁵²
72. Fałęcki Karol	25	z Królestwa	gospodarz ⁵³
73. Fifik Józef	32	z Sławonii	ekswojskowy
74. Hankowski Franciszek	26	z Królestwa	chirurg ⁵⁴
75. Liczbiński Leopold	23	z Królestwa	biuralista ⁵⁵
76. Mackiewicz Julian	26	z Królestwa	litograf ⁵⁶
77. Mackiewicz Ludwik	28	z Królestwa	gospodarz

⁴⁴ Tyrowicz, s. 112; AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 175 z 9 sierpnia 1848: mieszkaniec Sieradza, prywatny pomocnik rewizora skarbowego, czasowo przebywał w Pilicy. Cześnicki pisze o sobie do Dozoru Genewskiego, że ma lat 31, pracował w „zawodzie rządowym”, w 1848 r. emigrował do Krakowa i stamtąd wydalony został do Francji. Uczył się języków.

⁴⁵ Tyrowicz, s. 560. Według informacji Komitetu Nowej Emigracji, którego Radecki był członkiem, emigrował z Królestwa w 1840 r. Przez dwa pierwsze lata emigracji pracował w Strasburgu w sali broni. Następnie uczył się w Paryżu w szkole sztuk i rzemiosł. Z braku środków przerwał naukę i pracował w Comptoir Central de la Librairie de Paris, a w 1846 r. przyjęto go do administracji dróg i mostów.

⁴⁶ „Obywatelski syn” pisze o nim płk K. Czarnomski do Nakwaskiego (BN IV 6595, k. 375).

⁴⁷ „Polski Słownik Biograficzny” t. VI, s. 132. Komitet Nowej Emigracji, którego Dziekoński był członkiem, informuje, że w Warszawie był on redaktorem „Dzwonu Literackiego”, a współredaktorem „Biblioteki Warszawskiej”, „Przeglądu Naukowego” i innych pism. Emigrował w 1847 r. Trudnił się malarstwem i rysunkami. W rewolucji był adiutantem legionu toskańskiego, a później sekretarzem posta republiki rzymskiej w Paryżu. BN IV 6595.

⁴⁸ AGAD, KRSW 7470: były uczeń IV klasy gimnazjum lubelskiego, syn mieszkańca Kurowa w pow. lubelskim. Zbiegł w lipcu 1848 r. Być może brat Alojzego Tarkowskiego, sędzonego w sprawie Sciegiennego.

⁴⁹ AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 201 z 12 września 1848: urodzony w Warszawie, syn Piotra, podsędka sądu pokoju okręgu konińskiego. Dostał paszport do Włoch i posadę nauczyciela języka niemieckiego.

⁵⁰ Tyrowicz, s. 721.

⁵¹ Tamże, s. 19.

⁵² Pułkownik. Jego list do Nakwaskiego BN IV 6595, k. 374–375. W „Encyklopedii Wojskowej” t. II, s. 30 jest tylko Franciszek i Roman.

⁵³ Tyrowicz, s. 867; AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 175 z 9 sierpnia 1848: osadzony przez Prusy w więzieniu w Golubiu; AGAD, KRSW, 7568, k. 125: figuruje w liście powracających do kraju z 4 sierpnia 1857.

⁵⁴ Tyrowicz, s. 217; AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 198 z 6 września 1848: felczer z Kalisza.

⁵⁵ W AGAD, KRSW 7470 figurują tylko Liczbiński Jan, pisarz gospodarczy i Ludwik, brat wójta gminy Kosice (zapewne Kości), obaj zbiegli z Krasnobrodów w pow. zamojskim w maju 1848 r.

⁵⁶ Tyrowicz, s. 400; AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 242 z 30 października 1848: Ludwik i Julian (następny na liście), szlachta, synowie dzierżawcy folwarku Tejzeniki w pow. sejneńskim, zbiegli w kwietniu.

78. Koncewicz Jakub	30	ze Żmudzi	szewc, pracuje w okolicy Lausanne
79. Tomain Robert	28	z Wołynia	aktor ⁶⁷
80. Jankowski Maurycy	46	z Królestwa	kamerdyner
81. Paszkiewicz Józef	26	z Królestwa	piekarz
82. Minginowicz Adam	46	z Litwy	ekswojkowy

W S o l o t h u r n

83. Rasecki Emil	23	z Królestwa	z biura ⁶⁸
84. Mystkowski Ignacy	26	z Królestwa	gospodarz ⁶⁹
85. Skupiński Mateusz	27	z Królestwa	kowal ⁶⁰
86. Skupiński Błażej	23	z Królestwa	kowal ⁶¹
87. Bandrowski Antoni	23	z Galicji	z wojska austriackiego
88. Jermoliński Władysław	20	z Królestwa	ze szkół wojewódzkich ⁶²
89. Greger Wilhelm	21	z Królestwa	piekarz ⁶³
90. Tomaszewski Jan	22	z Królestwa	ze szkół
91. Trzymkowski Józef	24	z Królestwa	strzelec ⁶⁴
92. Piętka Józef	22	z Królestwa	ze szkół ⁶⁵

W Estavayer kantonie Fribourg

93. Głębocki Konstanty	25	z Królestwa	gospodarz ⁶⁶
94. Pawekiewicz Marcin	24	z Królestwa	ze szkół ⁶⁷
95. Pawlikowski Tomasz	21	z Królestwa	z handlu ⁶⁸
96. Koszyński Karol	24	z Galicji	z wojska austriackiego
97. Dunikowski Feliks	23	z Królestwa	gospodarz ⁶⁹
98. Chmielewski Wincenty	24	z Królestwa	ze szkół ⁷⁰

⁶⁷ Lub Tomain. Komitet Nowej Emigracji informuje, że trudni się on daniem lekcji i uczy się języka. Natomiast płk K. Czarnomski pisze do Nakwaskiego 14 sierpnia 1849, że Robert Tomain jest synem cukiernika, który służył u Piotra Moszyńskiego i „należał w Krakowie do tej sławnej wyprawy przeciwko Krygowi, która niewiele mu robi zaszczytu”. Mówił, że go w Bernie proteguje Gurowski.

⁶⁸ „Gazeta Rządowa K.P.” nr 221 z 8 października 1849: Rastecki Emil, lat 25, pisarz prywatny przy wójcie gminy Skierniewka w pow. radomskim (raczej rawskim), zbiegł 9 marca. Roku nie podaje, może więc być 1848 lub 1849. Podpisał w Londynie ulotkę „Myśl z gruzów Polski”.

⁶⁹ AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 243: zastępca wójta gminy Miączyn w pow. hrubieszowskim, zbiegł w czerwcu 1848; AGAD, KRSW 7568, k. 248: wykazany w liście Namieśtnika z 9 września 1857; jako powracający ze Szwajcarii. Poległ w powstaniu styczniowym.

⁶⁰ Tyrowicz, s. 621: Skupiński.

⁶¹ Tamże. Oba, zapewne bracia, pracowali w fabrykach żelaznych na Śląsku.

⁶² Raczej Jarmoliński. Tyrowicz, s. 255; AGAD, KRSW 7470: syn byłego nadleśniczego z gub. augustowskiej, zbiegł w 1848 r. Podpisał ulotkę „Myśl z gruzów Polski”.

⁶³ Tyrowicz, s. 202; AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 100 z 5 maja 1848: Greger Henryk Fryderyk Wilhelm, z Kalisza.

⁶⁴ Tyrowicz, s. 708.

⁶⁵ Tamże, s. 520; AGAD, KRSW 7470 oraz „Gazeta Rządowa K.P.” nr 176 z 10 sierpnia 1848: rodem z Warszawy. Przybył do Tykocina do rodziny i zbiegł.

⁶⁶ Tyrowicz, s. 183; AGAD, KRSW 7563, k. 56: pismo Namieśtnika z 5 marca 1859, że Konstanty Głębocki, oddany w żołdaku do Orenburga za przestępstwa polityczne, został ułaskawiony. Być może, chodzi tu o kogoś innego.

⁶⁷ Tyrowicz, s. 508 pisze, że pochodził z Krakowa.

⁶⁸ Tamże, s. 509. Podpisał ulotkę „Myśl z gruzów Polski”.

⁶⁹ Tamże, s. 146; AGAD, KRSW 7470: mieszkaniec wsi Cwiklinek w gub. płockiej. Na marginesie dopisek: „ma uzbrojony powrót do kraju”.

⁷⁰ Tyrowicz, s. 86; Stała Komisja Śledcza t. I, poz. 3369, AGAD, KRSW 7470 i 7521, k. 204 zgodnie podają: Wincenty Chmielewski, kancelista biura przasnyskiego naczelnika

99. Męciński Aleksander	29	z Królestwa	z wojska afrykańskiego, pracuje w prefekturze we Fribourgu
100. Gutowski Józef	22	z Królestwa	ze służby prywatnej ⁷¹
101. Grzybowski Bruno	24	z Królestwa	ze szkół ⁷²
102. Ręcki Izydor	25	z Ukrainy	ze szkół
W Z u r i c h			
103. Okoński Mateusz	45	z Królestwa	krawiec
104. Szade Ludwik	26	z Królestwa	piekarz ⁷³
105. Gätlarz Michał	30	z Galicji	krawiec, z wojska austriackiego ⁷⁴
106. Gustowski Hipolit	20	z Królestwa	ze szkół ⁷⁵
W L u c e r n			
107. Lewicki Michał	24	z Poznańskiego	kominiarz
108. Kuszczak Stefan	37	z Galicji	ślusarz
109. Swendrowski Napoleon	21	z Królestwa	robotnik ⁷⁶
110. Herczyński Józef	34	z Poznańskiego	młynarz ⁷⁷
111. Sarser Józef	28	z Królestwa	handlarz, starozakonny
112. Bentkowski Julian	35	z Królestwa	wojskowy ⁷⁸
113. Kapitański Antoni	40	z Królestwa	robotnik
114. Mickiewicz Szymon	50	z Królestwa	ekswojskowy
115. Rychter Karol	27	z Królestwa	piekarz ⁷⁹

powiatu. Jedno z tych źródeł podaje, że był synem ekonoma z Bartnik, a drugie podaje wiek lat 19 (w r. 1848). Może to ktoś inny.

⁷¹ Stata Komisja Śledcza t. I, k. 684: lokaj Franciszka Bielkowskiego. Na polecenie swego pana wraz z nim i woźnicą Franciszkiem Swierczyńskim zbiegł w 1848 r. za granicę. Natomiast KRSW 7470 podaje, że był stangretem dzierżawcy wsi Lipna w gub. płockiej.

⁷² Tyrowicz, s. 208.

⁷³ AGAD, KRSW 7517: czeladnik piekarski, mieszkaniec Warszawy, zbiegł z Kalisza; Stata Komisja Śledcza t. I, k. 620, poz. 2870: urodzony w Kaliszu. W 1848 r. potajemnie zbiegł, uczestniczył w powstaniu poznańskim. Aresztowany przez władze pruskie i odesłany do Francji. W 1850 r. przybył do Hamburga i został wystany do Królestwa (przypuszczam, że przez Związek Komunistów). Aresztowany i przekazany sądowi wojennemu. AGAD, KRSW 7562, k. 100–101: niemiernik zawiadania 18 czerwca 1857 o ulaskawieniu ośmiu skazanych na Syberię, m.in. Ludwika Szadego z Warszawy.

⁷⁴ Tyrowicz, s. 182

⁷⁵ Tamże, s. 214; AGAD, KRSW 7470: pochodził z Radomska, uczeń mydlarski, zbiegł z Kalisza; Stata Komisja Śledcza t. I, k. 621: według zeznania Szadego zbiegł w 1848 r. w Poznańskie; AGAD, KRSW 7562, lista powracających dzięki amnestii, Konin 18 grudnia 1856: „wrócił Hipolit Gustowski, lat 27, szlachcic wylegitymowany. Za granicą utrzymywał się z profesji mydlarskiej, obecnie przy rodzicach. Wrócił za paszportem w sierpniu 1856 r., mieszka w gm. Piotrowice, w majątku rodziców”.

⁷⁶ Tyrowicz, s. 658: Swędrowski.

⁷⁷ Tamże, s. 223.

⁷⁸ Tamże, s. 30.

⁷⁹ Stata Komisja Śledcza t. I, poz. 2869: urodzony w Kaliszu. Emigrował w 1843 r. Włóczył się po całej Europie, był także w Algierii. W 1850 r. przybył do Hamburga, stamtąd wystano go do Królestwa (razem z Ludwikiem Szade). Prześluchiwany 23 września 1850 i przekazany KRSW. Wokół jego osoby rozegrał się bardzo przykry incydent w koszarach nowej emigracji w Neuchâtel. Podobno nadzorując kuchnię koszarową stwierdził, że emigranci pobierają więcej porcji, niż jest osób, i doniósł o tym władzom szwajcarskim. Został za to przez innych obity kijem jako zdrajca i donosiiciel. Ujęły się za nim władze i rozkwaterowały Polaków po różnych miejscowościach. Sprawa nabrała rozgłosu. Komitet Nowej Emigracji wyjaśniając Dozorowi Genewskiemu przebieg incydentu twierdził, że Rychter oszukiwał przy

W S c h w y z

116. Bronsztejn Dawid	20	z Ukrainy	szewc
117. Kryłowski Józef	31	z Królestwa	kołodziej
118. Dydek Jan	27	z Galicji	żołnierz z wojska austriackiego

W O b w a l d e n

119. Czarnecki Konstanty	40	z Królestwa	ekswojskowy z marynarki
120. Lewandowski Jan	35	z Królestwa	robotnik ⁸⁰

W N i d w a l d e n

121. Komorowski Aleksander	30	z Królestwa	aptekarz ⁸¹
122. Piotrowski Jerzy	28	z Królestwa	z biura ⁸²

W Z u g

123. Kaoprzykowski Jan	23	z Królestwa	z handlu win
124. Gumowski Karol	33	z Królestwa	fabrykant fortepianów ⁸³

W S t. G a l l e n

125. Brzeziński Aleksander	24	z Królestwa	ze szkół ⁸⁴
126. Rózański Hipolit	26	z Królestwa	gospodarz ⁸⁵
127. Miński Albert	26	z Królestwa	gospodarz ⁸⁶
128. Jankowski Wincenty	25	z Królestwa	z biura ⁸⁷

rozdziale żywności, że to nie Polak, a pół-Niemiec i w tym charakterze szukał oparcia u władz przeciw Polakom, że współtowarzysze mieli prawo go ukarać. Nie wszyscy jednak emigranci pochwalali ów samosąd nad Rychterem.

⁸⁰ Być może, iż odnosi się do niego informacja Tyrowicza, s. 370 zamieszczona w punkcie 3 przy innym Janie Lewandowskim.

⁸¹ AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 240 z 27 października 1848: pod-
aptekarz z Puław, urodzony we wsi Opole pow. lubelskiego, zbiegł w maju 1848. Ale wiek
podają inny: lat 22 (a zatem w 1850 r. miałby 24, a nie 30).

⁸² Tyrowicz, s. 525; AGAD, KRSW 7517 i KRSW 7470: aplikant sądu policji poprawczej,
zbiegł z m. Kalwarii.

⁸³ Tyrowicz, s. 210. Komitet Nowej Emigracji informuje, że Gumowski miał w Kró-
lestwie własną fabrykę fortepianów. Pozostawił w kraju żonę. W Bernie otrzymał począt-
kowo pracę, lecz bezrobotni z tego miasta zmusili go do porzucenia jej. AGAD, KRSW 7470
podaje, że zbiegł z Kaliskiego. Stała Komisja Śledcza t. I, poz. 1139 odnotowuje, że już we
wrześniu 1844 r., jako podmajstrzy stolarski, aresztowany został za czytanie zagranicznych
pism i udział w rozmowach w duchu demokratycznym. Ponieważ zeznał w śledztwie, że nie
podzielał tych poglądów, przetrzymano go jedynie miesiąc w areszcie policyjnym i oddano
pod nadzór policji.

⁸⁴ AGAD, KRSW 7470: wraz z bratem Emilianem, synowie dzierżawcy chutora Wirko-
wice, zbiegli w czerwcu 1848 z gm. Stary Zamość w pow. zamojskim.

⁸⁵ AGAD, KRSW 7470: syn dzierżawcy wsi Ruskie Piaski w pow. zamojskim, zbiegł
w czerwcu 1848 r.; AGAD, KRSW 7568, k. 131: figuruje w liście Namiestnika z 16 sierpnia 1857
wśród amnestionowanych; AGAD, KRSW 7516, k. 8 nn.: „były wychodziec” Hipolit Rózański,
żonaty, bezdzietny, mający tymczasowe utrzymanie przy kolei warszawsko-petersburskiej
(technik), chory na oczy, mający rodzinę w gub. lubelskiej nie mogącą przyjść mu z pomocą,
zabiega w czerwcu 1861 r. o zapomogę u władz rosyjskich. Otrzymał 20 rs. (w roku poprzed-
nim przyznano mu 30 rs.).

⁸⁶ Prawdopodobnie jako Adolf figuruje u Tyrowicza, s. 448.

⁸⁷ Tamże, s. 243; AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 239 z 23 października
1848: aplikant urzędu pocztowego w Łomży, zbiegł w kwietniu 1848 r. Ale wiek lat 20
(w 1848 r.).

W kantonie Neuchâtel

129. Bederna Karol	23	z Czech	szewc, wyszedł do Francji
130. Drożyński Ignacy	24	z Królestwa	cukiernik
131. Gosztofft Adolf	30	z Królestwa	protokolista sądowy ⁸⁸
132. Kosiński Antoni	22	z Królestwa	krawiec, pracuje u zegarmistrza ⁸⁹
133. Kozubowski Jan	29	z Królestwa	zakonnik bonifratr ⁹⁰
134. Łągiewski Damazy	28	z Królestwa	zecer ⁹¹
135. Rymkiewicz Ksawery	29	z Francji	syn emigranta, inżynier
136. Śląski Wiktor	24	z Królestwa	introligator, pracuje w Chaux-de-Fonds ⁹²
137. Szwede Władysław	29	z Królestwa	malarz powozów, pracuje w Lausannie
138. Woźnicki Henryk	28	z Królestwa	gospodarz ⁹³
139. Uszyński Antoni	27	z Królestwa	ziółnik, w Genewie ⁹⁴
140. Agart Julian	26	z Królestwa	cukiernik
141. Woźnicki Wincenty	29	z Królestwa	gospodarz ⁹⁵

⁸⁸ AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 175 z 9 sierpnia 1848: protokolista sądu policyjnego poprawczej, zbiegł z Kalwarii; AGAD, KRSW 7568, k. 252: figuruje w liście Namieśtnika z 18 września 1857 jako powracający z Anglii.

⁸⁹ Z dwóch ludzi tegoż imienia i nazwiska zbiegłych w 1848 r. bliższy wiekiem byłby dezertier z wojska, młodszy kanonier, zbiegły 27 października 1848 z kwatery w Jędrzejowie, szlachcic, lat 23, o którym jest wzmianka w „Dzienniku urzędowym gub. lubelskiej” nr 48 z 4 sierpnia 1849. Nie ma pewności, czy to ten sam człowiek.

⁹⁰ AGAD, KRSW 7522, k. 162 podaje, że w sierpniu 1848 r. zbiegł z Lublina Maksymilian Kozubowski, mnich klasztoru bonifratrów, lat 31.

⁹¹ Tyrowicz, s. 386; AGAD, KRSW 7579, akta dotyczące się zbiegłych za granicę Mikołaja Bachurskiego i Damazego Łągiewskiego. Zaczynają się one od pisma Namieśtnika do KRSWiD 25 marca 1854 z żądaniem wyjaśnienia ich sprawy, gdyż znaleźli się na liście Polaków, którzy bili się w 1849 r. przeciw Austrii i Francji, dostarczonej przez konsula francuskiego. Sprawę Bachurskiego wyjaśniono, natomiast poszukiwanie władz cywilnych dla ustalenia bliższych danych o Łągiewskim nie przyniosły rezultatu.

⁹² AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 176 z 10 sierpnia 1848 i ponownie nr 172 z 7 sierpnia 1849: syn obszarnika, zbiegł w marcu 1848 r. z pow. łomżyńskiego, dokąd przybył ze wsi Kraszewo; AGAD, KRSW 7568: figuruje w liście Namieśtnika z 21 października 1857 wśród powracających; AGAD, KRSW 7563, k. 268: powrócił 14 lipca 1858, lat 32, bezżenny, osiadł w gub. lubelskiej, we wsi Rytale-Olechny, gm. Sterdyń, pow. siedlecki.

⁹³ Tyrowicz, s. 766; AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 176 z 10 sierpnia 1848 i KRSW 7521, k. 204: aplikant Rządu Gubernialnego Płockiego.

⁹⁴ Do niego odnoszą się zapewne informacje Tyrowicza o Uszyńskim Janie, s. 720.

⁹⁵ Tyrowicz, s. 766; AGAD, KRSW 7470 i „Gazeta Rządowa K.P.” nr 201 z 12 września 1848: syn obszarniczki ze wsi Kadułowice pow. miawskiego. Zapewne brat Henryka.